

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՈՒԿՅԱՆ

59 տարեկանում անժամանակ ընդհատվեց ճանաչված գրականագետ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի տնօրեն Վարդան Գևորգի Դևրիկյանի կյանքը:

Ծնվել է 1964 թ. մայիսի 18-ին Վանաձոր քաղաքում: Երևանի Ալ. Շիրվանզադեի անվ. թիվ 21 դպրոցն ավարտելուց հետո՝ 1981 թ., ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետ, 1986–1988 թթ. եղել է համալսարանի հայ գրականության ամբիոնի ասպիրանտ: 1989 թ. աշխատել է Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանում: 1990–1992 թթ. եղել է «Լուսավորիչ» թերթի գլխավոր խմբագիրը:

Մասնակցել է Արցախյան պատերազմին: 1994 թ. մայիսի 28-ին պարզեցվել է ՀՀ «Մարտական խաչ» երկրորդ աստիճանի շքանշանով: Երկրապահ կամավորական միության կողմից պարգևատրվել է «Սպարապետ Վազգեն Սարգսյան» շքանշանով (2014 թ.), «Գարեգին Նժդեհ» (2014 թ.), «Վաչագան Բարեպաշտ» մեդալներով (2018 թ.) և այլն: ՀՀ մշակույթի նախարարության կողմից պարգևատրվել է «Գրիգոր Նարեկացի» հուշամեդալով: Եղել է ՀՅԴ անդամ (1991–1998 թթ.): 2012–2023 թթ. Հայաստանի գրողների միության անդամ էր:

1993–2009 թթ. աշխատել է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում՝ նախ որպես «Էջմիածին» ամսագրի փոխխմբագիր (1993–1999 թթ.), ապա՝ խմբագիր (2002–2009 թթ.), միևնույն ժամանակ եղել է Մայր Աթոռի Զեռագրատան պատասխանատուն (1997–2009 թթ.):

2009 թ. աշխատել է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում՝ հայ հին գրականության բաժնում որպես ավագ գիտաշխատող, ապա՝ բաժնի վարիչ, 2009 թ. դեկտեմբերից՝ գիտական գծով փոխտնօրեն, 2015–2023 թթ. ինստիտուտի տնօրեն:

1996 թ. պաշտպանել է թեկնածուական «Ղևոնդ Ալիշանը և հայ հին գրականությունը», 2013 թ. դոկտորական՝ «Հայ միջնադարյան գանձերը և «Գանձարան» ժողովածուն» թեմաներով:

Աշխատանքային գործունեության բերումով տարիներ շարունակ կամրջելով երկրի երեք կարևորագույն հաստատությունները՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանը, Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտը, Վ. Դևրիկյանը բազմաթիվ հիմնարար ծրագրեր է իրականացրել նաև տարբեր բուհերի, թանգարանների, արտասահմանյան գիտական կենտրոնների հետ: Զբաղվել է հայ միջնադարյան գրականության միջազգային կապերով՝ Գրականության ինստիտուտում նախաձեռնելով «5-

18-րդ դարերի հայկական աղբյուրները եվրոպական երկրների մասին» մատենաշարը, ուր ներկայացվում են հայ միջնադարյան գրականության մեջ եվրոպական տարբեր երկրների մասին հայտնված տեղեկություններն ու նկարագրությունները:

Վ. Դերիկյանը նախագահել է Գրականության ինստիտուտում գործող մասնագիտական խորհուրդը, ընդգրկված է եղել տարբեր գիտական կենտրոնների գիտխորհուրդների կազմում, քննական հանձնաժողովներում: Գիտական պարբերականների խմբագրական խորհուրդների անդամ էր, բազում գրքերի խմբագիր:

Կարճատև կյանքի ընթացքում գրականագետը հեղինակել է 60-ից ավելի գիտական հոդվածներ, 5 տասնյակ գրքեր՝ տարբեր լեզուներով՝ հայերեն, անգլերեն, ռուսերեն, ֆրանսերեն, ռումիներեն:

Վ. Դերիկյանի պատկառելի գիտական ժառանգությունն աչքի է ընկնում աղբյուրների քաջիմացությամբ, մտքի փաստարկվածությամբ, միջնադարյան ձեռագրերում փնտրված բազմաբնույթ նյութը գիտական թեմատիկ դասակարգման ենթարկելու, տիպաբանական հատկանիշները վեր հանելու մասնագիտական վարպետությամբ, ընտրված գիտական բնաբաններով և պատկերավոր, բայց միևնույն ժամանակ գիտական խորագրերով ասելիքի շեշտադրումն ընդգծելու կարողությամբ:

Իր մարդկային անմիջականությամբ, պարզությամբ, գրականագետին վայել ազնվությամբ ու գիտնականին բնորոշ համեստությամբ Վ. Դերիկյանը երբևէ իրեն վեր չդասեց իր գործընկերներից. հնարավորինս աջակցեց երիտասարդ գիտնականներին թե՛ իբրև ատենախոսությունների ղեկավար, թե՛ պարզապես գիտական խորհրդատու: Երախտագիտության ու մեծարումի իր խոսքը մշտապես հղեց համալսարանական սերունդների առաջ՝ ճանապարհ բացած իր ուսուցիչներին, այդ թվում՝ Հրանտ Թամրազյանին ու Էդվարդ Ջրբաչյանին, որոնց նվիրեց «Թումանյանը և հայոց հոգևոր ավանդույթը» գիրքը (2010 թ.):

Մարդու, գիտնականի և աննկուն սպայի արժեհամակարգի ձևավորմանը նպաստել էին ոչ միայն նրա հայրը՝ արձակագիր և հրապարակախոս Գևորգ Դերիկյանը, համալսարանական ուսուցիչները, այլև երկու այնպիսի մեծ անհատականություններ, ինչպիսիք են Ղևոնդ Ալիշանն ու Խրիմյան Հայրիկը:

«Ղևոնդ Ալիշանը և հայ հին գրականությունը» թեկնածուական ատենախոսության մեջ Վ. Դերիկյանը ցույց տվեց Ալիշանի գիտական-գեղարվեստական ողջ ժառանգության կապը հայ հին գրականության հետ՝ անդրադառնալով նաև Ալիշանի հրատարակչական գործունեությանը, տեղագրական հատորներին, հայ հին գրականության ալիշանյան գնահատությանը, «Նահապետի երգեր»-ում առկա միջնադարյան պատկերների, խորհուրդների ազդեցին վերաիմաստավորումներին և համեմատական օտեականության հետ այդ երգերի ունեցած աղերսին: Հանգելով այն եզրակացության, որ Ալիշանի գիտական և գեղարվեստական գործերն ունեն ներքին միասնություն, Վ. Դերիկյանն ամենայն խնամքով մատնանշեց դրանց ստեղծմանը նպաստած գործոնները և ցույց տվեց ժամանակի առաջադրած խնդիրների արձագանքը Ալիշանի գեղարվեստական ստեղծագործության մեջ: Ակնհայտ է երիտասարդ

գրականագետի ձգտումը՝ արժևորել Ղ. Ալիշանի գրական, գիտական ժառանգությունը նախևառաջ ազգային-հասարակական առումով:

2020 թ. Վ. Դևրիկյանը մեծ խանդավառությամբ կազմակերպեց «Հայր Ղևոնդ Ալիշան-200» հոբելյանական գիտաժողովը՝ մեկ անգամ ևս հանրագումարի բերելու և գիտական շրջանառության մեջ դնելու հայագիտության ու բնական գիտությունների բնագավառում նշանակալից դեր կատարած Մխիթարյան գիտնականի ստեղծագործություններն ու աշխատությունները՝ ունենալով այն խորին համոզմունքը, որ «Այսօրվա մեր դժվարին իրականության մեջ Հ. Ղ. Ալիշանի գիտական ժառանգության յուրաքանչյուր նոր էջի բացահայտում և մեկնաբանություն մեզ օգնելու է մեր ժողովրդի համար փոթորկուն այս շրջանում ավելի ճիշտ կողմնորոշվել հայոց անցյալի, ներկայի և ապագայի Ալիշանյան փորձառությունները»¹: Այդ համոզմունքից ելնելով էլ սիրով ու ոգևորությամբ խմբագրեց Ղ. Ալիշանի եռահատոր «Նամականին»:

Նույն նվիրական գագաթմաներով Վ. Դևրիկյանն իր «Վասպուրականի արծիվը հայ գրականության անդաստանում» գրքում (2021 թ.) կերտեց իրիմյան Հայրիկի իր բնութագրմամբ՝ «մեծ հայի», «անվեհեր, հայ կյանքը հեղաբեկելու ոգով լցված, բայց և միաժամանակ ամեն հայի կյանքի համար դողացող, մեր ժողովրդի ներկայի և ապագայի համար պատասխանատվությամբ լցված» (էջ 5) գործչի կերպարը: Գրքում ցույց է տրվում, թե ինչպես են ժամանակի պատմահասարակական նախադրյալները ծնունդ տվել իրիմյանի գրական, գեղարվեստական, հոգևոր կրոնական բնույթի գործերին, քարոզներին: Գրականագետը պարզ, մատչելի շարադրանքով կատարում է իրիմյանի ստեղծագործությունների խորքային վերլուծություններ՝ մատնանշելով այդ երկերի կապը հայ միջնադարյան գրականության ավանդների հետ:

Արցախյան պատերազմի չափացող վերքը Վ. Դևրիկյանին մղեց գինադարից տասը տարի անց՝ 2004 թ., տպագրելու, ապա քսան տարի անց՝ 2014 թ., վերահրատարակելու «Չսկսված և չավարտված պատերազմը» գիրքը՝ ներկայացնելով ժողովրդի կրած տառապանքի, հերոսության և հայրենիքի հանդեպ նվիրվածության բացառիկ դրվագները և յուրաքանչյուր էջում ընդգծելով իր խոնարհումը մեր նորօրյա պատմության, հայ զինվորի, հայկական բանակի ու ժողովրդի առջև:

Վարդանանց շարունակական ներկայությունը տեսնելով հայոց պատմության, այդպիսով և նոր շրջանի հայ հասարակական ու հոգևոր մշակութային կյանքում Վ. Դևրիկյանը ձեռնամուխ է լինում գրելու «Վարդանանք և հայ երիտասարդությունը» գիրքը (2008 թ.)՝ ազգային-հոգևոր վերաիմաստավորումների ենթարկված Վարդանանց տոնը՝ իբրև հայ զինվորության և հայրենիքի պաշտպանների տոն, ուղղակիորեն կապելով երիտասարդների հետ ու կարևորելով նրանց կողմից Վարդանանց տոնի խորհրդի ընկալումը, այն է՝ ճանաչել հոգևոր-իմանալի լույսը: Մի շարք գրքեր, ինչպես, օրինակ, «Սուրբ Էջմիածինը հայ մատենագրությունում» (2003 թ., համահեղինակությամբ՝ Հ. Քյոսեյանի), «Պայծառակերպությունը և Վարդավառի տոնը» (2006 թ.), «Խորհրդավոր ընթերիք. հայկական ավանդույթից մինչև Լեոնարդո» (2008 թ.),

¹ «Հայր Ղևոնդ Ալիշան-200» հոբելյանական գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, 2021, էջ 7:

«Սուրբ Էջմիածինը արվեստում» (2015 թ.), գրված են նաև այդ նպատակադրումով:

Երկար տարիներ Վ. Դերիկյանի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակում են եղել գանձերը՝ հոգևոր երգեր, որ կատարվել են եկեղեցական տոների ու արարողությունների ժամանակ և գրվել հենց այդ նպատակով: Նա խմբագրել և հրատարակել է Էլեոնորա Հարությունյանի «Մխիթար Այրիվանեցի. Գանձեր և տաղեր» գիրքը, 2 հատորով հրատարակել է Գրիգոր Խլաթեցու վերախմբագրած «Գանձարանը», «Հայ միջնադարյան գանձերը և «Գանձարան» ժողովածուն». ուսումնասիրություն, որ կատարվել է «Գանձարանի» իր կազմած համեմատական բնագրի հիման վրա: Ավելի ուշ կազմել և հրատարակել է «Սրբոց տոներին նվիրված գանձարանային կանոնները» ժողովածուն (2020 թ.) Գրեթե չորսհարյուրամյա ճանապարհ անցած բազմաշերտ ժողովածուի ուսումնասիրությունները կարող էին իրականացվել միայն մասնագիտական բարձր պատրաստվածություն ունեցող և չին ու չորս Կտակարանների, ազգային մատենադրության, Հայ եկեղեցու պատմության, մեկնողական գրականության փայլուն իմացությամբ:

Վ. Դերիկյանը հայ միջնադարյան գանձերն իրենց գեղարվեստապատկերային առաձնահատկություններով և արծարծված հարցերի շրջանակով դիտարկում է հայ մշակույթի ընդհանուր համատեքստում, ցույց տալիս, որ կրոնականեկեղեցական ապրումների արտահայտություն լինելով դրանք հարաբերվում են տվյալ դարաշրջանի հայ կյանքի, ազգային ակնկալիքների հետ, ուստի և «Գանձարան» ժողովածուի տարբեր խմբագրությունների առաջ գալը պայմանավորված չի եղել միայն բնագրաձեռագրային տարբերակներով. էական ազդեցություն է գործել Հայ եկեղեցու ազգայնացման ընթացքը:

Պատմական զարգացման մեջ դիտարկելու, հաջորդող դարերի խորհրդաբանական մտածողության նոր շերտերը տեսանելի դարձնելու նպատակադրումով է գրականագետը կազմել նաև «Սրբալույս Մյուռոնը հայ մատենագրության մեջ (V–XIX դդ.)» ժողովածուն (2021 թ.)՝ նվիրական այն բարեմադրանքով, որ «իր բազմադարյան պատմության ամենադժվարին պահերից մեկը ապրող հայ ժողովրդի համար նոր օրհնակիք մյուռոնը դառնա միասնականության և ազգային համախմբվածության մյուռոն» (էջ 12): Ժողովածուն Վ. Դերիկյանի ավելի քան երկու տասնամյակի որոնումների արդյունքն է, թանկ նվեր ոչ միայն հետազոտողների, այլև յուրաքանչյուր հայ մարդու համար: Ներժանրային դասակարգմամբ և թեմատիկ խմբավորումների շնորհիվ գրականագետը կարողացել է իրագործել առաջադիր խնդիրը՝ ցույց տալ Սրբ. Մյուռոնին ընծայված ազգային-եկեղեցական «բացառիկ հարգության» ձևավորման դարերի ընթացքում:

Վ. Դերիկյանի կազմած բազմաբնույթ ժողովածուների մեջ առանձնանում է «Հայ մատենագիրները Հայոց Գրի և Թարգմանչաց մասին» գիրքը (2019 թ.), որ պատրաստվել է հայագետ Հակոբ Քյոսեյանի համահեղինակությամբ: Տքնաջան աշխատանքի շնորհիվ միայն հնարավոր էր գտնել գրքերի գյուտին, Հայոց Այբուբենին, Սրբ. Սահակին և Սրբ. Մեսրոպին նվիրված բոլոր վկայակոչումները տպագիր աշխատություններից և ձեռագրերից, ապա խմբավորել ու դասակարգել, ծանոթագրությունների միջոցով տեղեկություններ հաղորդել, բացատրել դժվարընկալելի հատվածները, տալ մեկնաբանություններ, որոնք

ուղղորդում են ուսումնասիրողներին և դյուրին դարձնում նրանց աշխատանքը:

Մինչ այս ժողովածուն՝ Վ. Դերիկյանն սկսել էր հրատարակել հայկական տպագրությունը նվիրված իր հիմնարար աշխատությունները՝ «Հայ գիրքը աշխարհի խաչմերուկներում» եռագրությունը՝ «Վենետիկից Հռոմ (16-րդ դար)» (2012 թ.), «Լվովից Ամստերդամ (17-րդ դար)» (2014 թ.), «Սուրբ Ղազարից Սուրբ Էջմիածին (18-րդ դար)» (2016 թ.), ապա նաև «Ռուսական վարդապետ Երեանցի. կյանքը և տպագրական գործունեությունը» (2015 թ.), «Լվովի հայկական տպագրության 400-ամյակը» (2016 թ.) գրքերը:

Վ. Դերիկյանը, ով խորությամբ ուսումնասիրել էր հայ-հռոմեական դաշինքի գրական սկզբնաղբյուրները, հայ-հռոմեական պատմական և հոգևոր առնչությունները («Հայ ուխտավորները Հռոմում», 2016 թ.), արձանագրում է պատմական այն իրողությունը, որ XVI–XVII դդ. բոլոր ազատագրական պատվիրակները, չհաջողելով իրենց առաքելության մեջ, սկիզբ են դրել հայկական տպագրության այն գիտակցությամբ, որ ազատագրական նպատակներին կարող է ծառայել նաև գիրքը: Ուստի բոլոր առումներով պատճառաբանված է Վ. Դերիկյանի հետազոտման ելակետը՝ տպարանների գործունեությունը դիտարկել տվյալ դարերի հոգևոր-մշակութային համատեքստում:

Հայկական տպագրությանը նվիրված վերը նշված աշխատությունների մեջ Վ. Դերիկյանը հանգամանորեն նկարագրում է հրատարակված գրքերը, ընդհանրացնում և մատնանշում հայկական տպագրության յուրահատկությունները՝ մի կողմից հայ ձեռագրային ավանդներին հետևելը, մյուս կողմից եվրոպական գրքարվեստի ազդեցությունը կրելը: Ուսումնասիրությունների հիման վրա նա առաջ է քաշում կարևոր մի դիտարկում, որ առաջին հայ տպագրիչների կողմից մանրանկարչական արվեստին չդիմելը ոչ թե պետք է բացատրել նրանց արևմտյան կողմնորոշմամբ կամ մանրանկարչության ու Վերածնունդի արվեստների ոճական անհամատեղելիությամբ, այլ գուցե տեխնիկական պատճառներով:

Հայկական տպագրության ունեցած դերն ու նշանակությունը հայ գաղթաշխարհում նոր հայեցակետով է ընկալելի դառնում Վ. Դերիկյանի այն պարզաբանումից հետո, որ առաջին հրատարակությունները ստուգաբանվել են որպես հավաքական ամբողջություն՝ հայ մարդուն կապելով Մայր եկեղեցու հետ՝ հուշելով, օգնելով, որ հետևի ազգային եկեղեցական տոներին, հայրենական հիշատակներին: Հաջորդ հրատարակիչները շարունակել են Հակոբ Մեղապարտի ավանդները՝ պատգամելով հայրենակիցներին, որ իրենց ճանապարհներին իբրև լուսատու փարոս ունենան Հայոց աշխարհը:

Հայկական գրատպությունը նվիրված շարքն ամբողջանում է դատեր՝ ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի ասպիրանտ Շողակաթ Դերիկյանի հետ կատարած աշխատությամբ՝ «Սուրբ Էջմիածնի տպարանի հիմնումը և գործունեությունը 18-րդ դարում», որ հրատարակվել է 2022 թ. Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում: Հեղինակները լուսաբանում են եկեղեցապատմական այն բոլոր գործոնները, որոնք պայմանավորել են Սբ. Էջմիածնի՝ տվյալ շրջանի հրատարակությունները, կատարել են գրքագիտական, արվեստագիտական հանգամանալից վերլուծություններ, գտել են մի քանի հրատարակությունների՝ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում պահվող ձեռագիր օրինակները: Հետադարձ հայաց-

քով դիտարկելիս իբրև պատգամ են հնչում Վ. Դերիկյանի խոսքերը՝ ամփոփված այս գրքում. «... ազգային մեծ ծրագրերի իրականացման համար ժամանակի նպաստավոր պայմաններից առավել հարկավոր է գաղափարի մտասեռում՝ ուժերի անօրինակ լարմամբ, նվիրումով և ապագայի հանդեպ աներեր հավատով» (էջ 10):

Վ. Դերիկյանի կյանքի ամեն վայրկյանը իմաստավորելու, նորանոր իրագործումներով ու արարումներով հարստացնելու մղումով անցավ իր համար նախասահմանված առաքելության ճանապարհը տաղանդավոր գիտնականը՝ թողնելով գիտագործնական նշանակություն ունեցող այնպիսի հիմնարար աշխատություններ, որոնք աղբյուր են միջգիտակարգային նոր հետազոտությունների համար:

ՀԵՐԻՔՆԱԶ ՈՐՍԿԱՆՅԱՆ